

НЕОСЕМАНТИЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі інтернет-видання «УНІАН» за 2018 рік)

Юлія Цуркан
магістр

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті окреслено особливості активного процесу семантичної деривації в сучасному медійному мовленні, що спричинено поживленням політичного, економічного та культурного життя українського суспільства. Проаналізовано випадки неосемантизації, розвиненої завдяки метафорному та метонімічному способам семантичних перетворень. Автор указує на такі продуктивні різновиди метафоризації, як номінування предметів, процесів та явищ на основі перенесення подібностей функції (консерви), візуальної ознаки та емоційно-психологічного враження від об'єкта мовлення для вираження оцінки (капуста, монстр). Медійне мовлення ілюструє продуктивність залучення низки дієслівних неосемантизмів, утворених шляхом асоціативних переходів з метою експресивної (здебільшого негативно-оцінної) характеристики (відмазувати, загриміти, розводити, підсісти, злити, віджати та ін.) первісно як соціолекти, що впливає на характер розвитку нових, поки що лексикографічно не зафіксованих значень у багатьох дієсловах (підсадити, зламатися, вирішувати та ін.). Автор звертає увагу на функціонування низки контекстно залежних неолексем, які заповнюють номінативні ніші метафорним (чубчик) і метонімічним (Мінськ) способами, а також підсилюють емоційний ефект багатьох висловлювань (вовчиці). На думку автора, існує чимала група неосемантизмів, що, очевидно, не ввійдуть до загальноживаного словника, оскільки позначають тимчасові предмети та явища.

Ключові слова: лексема, сема, неосемантизм, семантична деривація, метафоризація, метонімізація, жаргонізм.

NEOSEMANTIZATION IN MODERN MEDIA DISCOURSE (On the materials of the online edition UNIAN, 2018)

Yulia Tsurcan
Master

Yuri Fedkovich Chernivtsi National University

The article identifies the features of the active process of semantic derivation in modern media speech, caused by the revival of the political, economic and cultural life of Ukrainian society. The cases of neosemantization developed through metaphor and metonymy processes in semantic transformations are analyzed. The author points out such varieties of metaphORIZATION as the nomination of objects, processes and phenomena based on the transfer of the similarity of a visual feature (капуста, монстр) and the transfer of similarity of function (консерви). In media speech, the active functioning of a number of verbal neosemantisms is evidenced, that are formed by associative transitions for the purpose of expressive characteristics (mostly negatively evaluative), which shifted jargon (відмазувати, загриміти, розводити, підсісти, злити, віджати, etc.), and obviously affected the development of new meanings (not recorded in dictionaries so far) in many other verbs (підсадити, зламатися, вирішувати, etc.). The functioning of a number of context-dependent neo-lexical units is considered, that filled nominative niches with metaphor (чубчик) and metonymy (Мінськ) as well as enhanced emotionality of saying (вовчиці). Such neosemantism, to the author's opinion, are "ephemeral", unlikely to enter to common usage, since they denote temporary objects and phenomena.

Keywords: lexeme, seme, neosemantism, semantic derivation, metaphORIZATION, metonimization, slang.

Сучасний українськомовний простір дедалі частіше фіксує появу інноваційної лексики, що спричинено активним політичним, економічним та культурним життям суспільства. Надшвидкі темпи людського існування, бурхливий розвиток у всіх сферах життя українців вимагають миттєвого мовного позначення нових предметів та явищ. На тлі мовних інновацій особливо помітними стають семантичні неологізми, продуктовані мас-медійним

мовленням. На сторінках газетних видань з'являються неосемантизми, що є результатом семантичної деривації – важливим способом збагачення й істотного поповнення лексичного складу мов [6, с. 365]. На думку О. Стишова, такий складний і багатогранний процес, як семантична деривація, спричинює перебудову семантичної структури нових слів та значень, впливаючи на всю лексико-семантичну систему мови загалом [6, с. 365].

Неологія є порівняно молодого наукою, яка ні не переживає істотне поживлення процесів новоутворення лексики. Питанням дослідження семантично-дериваційних змін словникового складу української мови на сучасному етапі присвячені праці таких мовознавців, як: Т. Бевз, С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Н. Клименко, А. Ковтун, В. Кононенко, М. Кочерган, О. Ляхова, М. Навальна, І. Ренчка, І. Самойлова, О. Стишов, Н. Стратулат, Л. Струганець, О. Тараненко та ін. Оскільки на часі гостро стоять проблеми визначення семантичної дериватології як самостійної дисципліни та потреба фіксування неосемантичних одиниць, маємо на меті виявити й проаналізувати неосемантизми на основі всеукраїнського інтернет-видання «УНІАН» за 2018 рік. Під час аналізу та класифікації неолексем, зібраних методом суцільної вибірки, у статті використано описово-аналітичний метод, залучено метод порівняння, що сприяло з'ясуванню неологічного характеру досліджуваних одиниць. За допомогою функціонального аналізу враховано тимчасове оточення неосемантизмів у мові сучасних мас-медіа.

Сьогодні в суспільстві існують умови, за яких семантичний потенціал нового словотворення лише зростає. Активно з'являються нові поняття, реалії, що нагально потребують мовного позначення. Для цього носії мови утворюють не лише нові лексеми, а часто послуговуються наявними формами, модифікуючи відомі значення для своїх нових комунікативних потреб. Це, на думку О. Дзюбіної, економить словотвірні зусилля індивідів [3, с. 18]. До семантичних неологізмів окремі фахівці також відносять повернені в активний ужиток застарілі слова. На таке явище звертав увагу ще французький мовознавець Ш. Баллі, наголошуючи на здатності однієї мовної одиниці функціонувати у нескінченній кількості індивідуальних вживань [1].

Розвинуте вміння мовців будувати аналогії, різноманітні асоціативні переходи під час виявлення близькості умов, які викликають у свідомості мовців ці аналогії, впливають на нову функцію найменування слова, його змістову динаміку. Підґрунтям появи нових лексичних одиниць здебільшого є особливий тип значення, що виникає завдяки порівнянню. Нові значення є семантично вмотивованими і творяться не хаотично, а лише в тих словах, що вже виконують функцію номінації на основі асоціативної подібності з наявним мовним знаком.

Поява нової лексики, якою послуговується сучасний мас-медійний дискурс, за нашими спостереженнями, найпродуктивніше відбувається за допомогою метафоризації – семантичного процесу, «при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в

свідомості мовця» [10, с. 307]. Нові значення у структурі слова, утворені на основі перенесення найменувань за подібністю, з'являються, щоб надати предметам, явищам, діям чи процесам експресивної характеристики та емоційного забарвлення. Це простежуємо на прикладі семантичної видозміни лексеми **консерви**, у якій, крім відомого значення «харчові продукти тваринного або рослинного походження, відповідно оброблені (сушінням, стерилізацією, солінням і т. ін.) та вміщені в герметично закриті банки для зберігання протягом тривалого часу» [8, IV, с. 264], утворено нове – «особи, секретно заслані задалегідь у чужу країну для виконання антидержавної діяльності тоді, коли це потрібно для організаторів»: *Найближчим часом росіянами планується активізація сприяння у вирішенні даного питання по лінії Європейського суду з прав людини і морського трибуналу в Гаазі, для чого будуть задіяні «консерви» спецслужб РФ в Страсбурзі і Гаазі* (УНІАН, 12. 04. 2018). У сучасній українській мові загальноживана нейтральна назва *консерва* набула здатності відображати неприємне ставлення мовців до проросійських агентів. Структуру деривата модифіковано на основі первинного значення внаслідок посилення диференційних сем 'обробка', 'тривале зберігання' і 'прихованість'.

Подібні неолексеми на сторінках аналізованого газетного видання вважаємо контекстно залежними. Вони виникли передусім задля підсилення образності, емоційного ефекту в потрібний комунікативний момент і поки що поза контекстами як самостійні не розпізнаються. Нового контекстного значення набуло й слово **монстр** – «невдала забудова, що псує історичне обличчя міста»: *Столична влада зупинила скандальне будівництво нового готелю на Андріївському узвозі, аби там не з'явився черговий «монстр»* (УНІАН, 19.04.2018), де іронічний характер висловлення сприяє перенесенню семантичної ознаки 'несприйняття' (зокрема, сем 'надмірно великий', 'позбавлений смаку', 'огидний', 'жахливий', 'небезпечний' та ін.) із прямого значення «виродок, потвора» [8, IV, с. 798] до оказіонального значення шляхом уподібнення істоти й неістоти за візуальною ознакою та емоційно-психологічним враженням мовця від об'єкта.

Переосмислення мовного потенціалу слова спостерігаємо і в лексемі **капуста**: *Але тепер немає ні Захарченка, ні Ташкента, а в «теплицях Донбасу» гниє незібраний урожай. Самозабезпечення «республіки» не в пріоритетах, рубається інша капуста* (УНІАН, 17. 01. 2018). Змістова модифікація відбулася за поширеною метафорною моделлю – перенесенням ознаки з одного неживого об'єкта на інший неживий внаслідок подібності за зовнішністю. Із первинного значення «городня рослина родини

хрестоцвітих...» [8, IV, с. 98; 7, с. 421] виокремлено й активізовано сему 'зелений колір', яка послугувала розвиткові нового значення «збірн., жарг. долари США», уже зафіксованого СУМ-20 [9].

Серед неосемантизмів засвідчуємо функціонування істотної кількості слів обмеженого вжитку, а саме жаргонних одиниць. Причиною проникнення в медіа значного корпусу жаргонізмів О. Стишов називає вільний розвиток мови в різних її виявах [5, с. 75]. Жаргонну лексику здебільшого творять «шляхом семантичної деривації на основі загальноновживаної лексики» [5, с. 76]. Своєрідною особливістю засобів масової інформації останнього десятиліття є те, що медійники активно послуговуються лексикою, перенесеною із жаргонної сфери. Наприклад: *Міністр закордонних справ України Павло Клімкін заявляє, що сьогодні в Парламентській асамблеї Ради Європи поразки зазнала не лише Російська Федерація, а і ті, хто намагається її «відмазувати» за порушення основоположних принципів міжнародного права* (УНІАН, 09.10.2018), де **відмазувати** – «виправдати когось, зняти звинувачення з когось; підтримати когось, виручити, часто за допомогою грошей» [4, с. 85]; *Глава УПЦ МП «загримів» до бази Миротворця* (УНІАН, 26.09.2018), де **загриміти** – «1. Бути заарештованим. 2. Бути засудженим, отримати строк покарання» [4, с. 141]; *Журналісти спробували самі «розвести» відомих депутатів і політиків на гроші, представляючись довіреною особою самого президента Порошенка* (УНІАН, 07.09.2018), де **розводити** – «обдурювати когось» [4, с. 287]. Таке явище сприяє емоційно-експресивному наповненню контексту, містить конотативне навантаження. Функцію емоційного впливу на читача особливо помітно здійснюють соціолекти в заголовках аналізованого інтернет-видання: *Неповнолітні вейпери: як українські підлітки масово «підсіли» на вейпи і чому це досі законно* (УНІАН, 24.04.2018), де **підсісти** – «2. Почати серйозно чимось займатися» [4, с. 258].

Спостерігаємо вживання жаргонної лексики, не зафіксованої у словниках: *Принц Гаррі зізнався, що Меган Маркл «підсадила» його на медитації* (УНІАН, 01.06.2018) – **підсадити** «нав'язати кому-небудь певні дії, ідеї, захоплення тощо й закріпити їх до рівня залежності»; *Манафорт «зламався» і погодився співпрацювати з розслідуванням втручання Росії* (УНІАН, 14.09.2018) – **зламатися** «пристати до чиеїсь пропозиції після тривалих роздумів»; *Нардеп про напад на Найєма: підозрювані вже намагаються «вирішити» питання* (УНІАН, 01.05.2018) – **вирішити** «пришвидшити нечесним способом завершення неприємної для кого-небудь справи на свою користь».

Як бачимо, фактичний матеріал фіксує чимало семантичних перетворень саме в

дієслівній лексиці. Образне номінування процесів та явищ відбувається переважно шляхом перенесення за подібністю функцій: *Росія спробує «злити» ватажків «ЛДНР»* (УНІАН, 01.06.2018), де лексема **злити** функціонує в новому значенні «знищити кого-небудь або відмовитися від того, кого підтримували». Вочевидь, розвиток значення «вилити або перелити звідкись яку-небудь рідину» [8, III, с. 589] в лексемі **злити** відбувся за допомогою модифікації перенесеної семи 'зміна місця' → 'зрада ідеї'.

Часто семантичні деривати виражені віддієслівними іменниками та дієприкметниками, наприклад: *Там місцевий адвокат Наталія Орловська проводить афери із «віджимом» чужих квартир у місцевих жителів. Їх вона здійснює шляхом підробки документів, залякування та погроз криміналітетом* (УНІАН, 05.10.2018); *Раніше УНІАН повідомляв, що російський олігарх хоче захопити «віджати» бойовиками Алчевський меткомбінат* (УНІАН, 02.11.2018). Зазначені неосемантизми походять від дієслова **віждимати**, яке активно функціонує в новому значенні «відбирати, прибирати що-небудь силою або підлістю» і є функційно подібним до первинного значення «вичавлювати рідину з чого-небудь» [8, I, с. 584] – їх поєднує сема 'примус'.

Поряд із метафоризацією, нове, яскраве, образне називання об'єктів дійсності забезпечує також метонімізація – тип семантичної зміни, що ґрунтується на основі перенесення найменування за суміжністю. Метонімія є менш продуктивним процесом творення неосемантизмів, що можна пояснити «природою перенесення найменування, що передбачає існування стійких зв'язків між двома об'єктами» [2, с. 14]. Наприклад: *Доба на Донбасі: бойовики гатили із забороненої «Мінськом» зброї, поранено двох військових ООС* (УНІАН, 06.10.2018), де **Мінськ** – «один із різновидів перемовин, який передбачає комплекс заходів щодо припинення воєнного конфлікту на Сході України». Це – метонімічне перенесення за моделлю «місце → подія, що відбулася у цьому місці». *М'язистий Олег Винник на серфінгу: співак показав своїм «вовчицям», як підкорює хвилі* (УНІАН, 16.08.2018), де **вовчиці** – «мн. прихильниці творчості українського естрадного співака Олега Винника». Значення розвинуто за моделлю «назва твору (слово з твору) → людина, що захоплюється цим твором (часто його слухає, повторює та ін.)».

В умовах цифрової глобалізації відомі слова поповнюються новими значеннями, пов'язаними з технікою, що обслуговує людину, забезпечуючи, зокрема, швидкий контактний зв'язок. Наприклад, у мовленні українців з'явився неосемантизм **яблучний**, який функціонує в поєднанні з іменником **техніка**: *Власники майстерень*

припускають, що Apple робить це спеціально, щоб закликати власників «яблучної» техніки користуватися лише офіційними сервісами (УНІАН, 10.04.2018). Розширення значення **яблучний** «прикметник до яблуко» [8, XI, с. 620] відбулося завдяки переосмисленню лексеми **яблуко** – «один з електронних пристроїв американського виробництва із логотипом надкушеного яблука, що призначені для комунікації на відстані». Саме зображення логотипу послугувало основою для розширення семантичної структури слова **яблучний**. Ускладнила свою семантичну структуру й лексема **чубчик**, у якій з'явилося нове значення «виріз на передній верхній частині екрана мобільного пристрою «Айфон»: *Модуль у верхній частині екрана останніх iPhone X неформально називають «чубчик»* (УНІАН, 08.03.2018). Зазвичай неосемантизми, що обслуговують технічну сферу, довго не функціонують, оскільки мовці їх використовують доти, доки існують самі поняття, а зважаючи на швидкі темпи розвитку галузі мобільних технічних засобів, ці неологізми швидко старіють.

Аналіз наведених мовних фактів дає підстави стверджувати, що на сторінках сучасних українськомовних інтернет-видань процеси семантичної деривації відбуваються досить активно. Продуктивними є перенесення подібностей візуальної ознаки, функції та емоційно-психологічного враження від об'єкта мовлення. Медійні тексти ілюструють особливу активність залучення низки дієслівних неосемантизмів, первісно утворених як соціолекти, що впливає на характер сучасного розвитку нових значень у багатьох дієсловах. У мас-медійному мовленні функціонує чимало контекстно залежних неолексем, які заповнюють номінативні ніші метафорним і метонімічним способами, підсилюючи емоційний ефект багатьох висловлювань. Є група неосемантизмів, що, імовірно, не ввійдуть до загальноновживаного словника, оскільки позначають тимчасові предмети і явища.

Перспективою наших досліджень вважаємо подальше розширення джерельної бази неосемантизмів для поглиблення аналізу їх творення та стилістичної оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
2. Голуб О.М., Завражна С.А. Процеси семантичної деривації в сленговій лексиці англійської мови. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер.: Філологічні науки. 2014. Кн. 1. С. 12–16.
3. Дзюбіна О.І. Особливості утворення та функ-

ціонування семантичних неологізмів англійської мови сфери інтернет-комунікації. *Записки з романо-германської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. 2014. Вип. 2 (33). С. 17–23.

4. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ: Критика, 2003. 336 с.
5. Стишов О.А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 41. С. 74–84.
6. Стишов О.А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку XXI-століття. *Філологічні студії: наук. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту*. 2015. Вип. 13. С. 364–374.
7. Словник української мови / відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ: Видав. центр «Промісвіт», 2012. 1316 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / редкол.: акад. І.К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
9. Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наук. думка, 2010–2018. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/> (дата звернення: 20.02.2019).
10. Тараненко О.О. Метафора. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

REFERENCES

1. Balli Sh. *Obshhaja lingvistika i voprosy francuzskogo jazika* [General linguistics and issues of the French language]. Moskva, Izd-voinostr. lit-ry, 1955, 416 s. (In Russ)
2. Holub O. M., Zavrzhna S.A. *Protsesy semantichnoi deryvatsii v slenhovii leksytsi anhliiskoi movy* [Processes of semantic derivation in the English language vocabulary]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Ser.: Filolohichni nauky* [Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Series: Philological Sciences]. 2014, Kn. 1, ss. 12–16 (In Ukr)
3. Dziubina O. I. *Osoblyvosti utvorennia ta funktsionuvannia semantichnykh neolohizmiv anhliiskoi movy sfery internet-komunikatsii* [Formation and functioning of semantic neologisms of the English language in the sphere of Internet communication]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova* [Notes on Romano-Germanic Philology of I.I. Mechnikov Odessa National University]. 2014, Vyp. 2 (33), ss. 17–23 (In Ukr)
4. Lesia Stavytska. *Korotkyi slovnyk zhargonnoi*

- leksyky ukrainskoi movy* [Short dictionary of the Ukrainian language jargon]. Kyiv, Krytyka, 2003, 336 s. (In Ukr)
5. Styshov O. A. *Semantychna deryvatsiia zharhonizmiv u suchasni ukrainskii movi* [Semantic derivation of slang in modern Ukrainian]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats* [Linguistic research: a collection of scientific papers]. Khar'kiv, KhNPU im. H. S. Skovorody, 2016, Vyp. 41, ss. 74–84 (In Ukr)
 6. Styshov O. A. *Semantychni neolohizmy v dyskursi ukrainskomovnykh mas-media pochatku XXI stolittia* [Semantic neologisms in the discourse of the Ukrainian-language media of the early 21st century]. *Filolohichnistudii: nauk. Visnyk Kryvorizkoho derzh. ped. un-tu*. [Philological Studies: Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University]. 2015, Vyp. 13, ss. 364–374 (In Ukr)
 7. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] / vidp. red. V. V. Zhaivoronok. Kyiv, Vydav. tsentr «Prosvita», 2012, 1316 s. (In Ukr)
 8. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. / AN URSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni / redkol.: akad. I. K. Bilodid ta in. Kyiv, Nauk. dumka, 1970–1980 (In Ukr)
 9. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: u 20 t. / hol. nauk. red. V. M. Rusanivskyi. Kyiv, Nauk. dumka, 2010–2018. Available at: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/> (In Ukr)
 10. Taranenko O. O. *Metafora* [Metaphor]. *Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: Encyclopedia]* / redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk ta in. Kyiv, Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004, 824 s. (In Ukr)